

Homosexualita v pedagogicko-psychologickém pojetí

Dana Štěrbová, Miluše Rašková

Univerzita Palackého v Olomouci

Motto:

„Přestože jeden významný úkol dětství je příprava na dospělý život, někteří dospělí dětem zatajují podstatné součásti tohoto života, protože nejsou podle nich „slušné“ a nepatří se o nich mluvit. Vedle toho, že jim neříkají, že jsou adoptovaní, že umřela babička, že se rodiče rozvedli, mají strach, že děti uvidí, že v životě spolu mohou žít dva muži nebo dvě ženy. Dnes zastáváme odborný názor, že s dětmi je třeba mluvit o všem. Není nic horšího, než když je dítě z nevědomosti událostí zaskočeno a někdy traumatizováno na celý život.“

Václav Mertin, 2013

1. Úvod do problematiky názorů na homosexualitu u vybraných skupin pomáhajících profesí v přípravné fázi na jejich budoucí profesní činnost

Volba zvoleného tématu našeho výzkumného pojednání byla ovlivněna empirickým výzkumem, který byl realizován v roce 2013. Koncepti celého našeho empirického výzkumu jsme zaměřili na vztah mezi přístupem k lidské sexualitě u vybraných pomáhajících profesí vzhledem k jejich profesní činnosti.

Naše zvolené téma výzkumného pojednání je konkrétně zaměřeno na problematiku homosexuality, kterou jsme ve výše zmíněném empirickém výzkumu zkoumali jako dílčí součást v kontextu přístupu k lidské sexualitě v obecném náhledu (tj. pro běžnou populaci) a u osob s mentálním postižením. Respondenti se skládali ze studentů v pregraduální přípravě na vysoké škole, kteří reprezentovali nejmladší věkovou kategorii u vybraných pomáhajících profesí zastoupených obory na Fakultě tělesné kultury a Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (viz příloha), čili představovali reprezentanty pomáhajících profesí v přípravné fázi na jejich budoucí profes-

ní činnost (PRŮCHA, 2002). Prostřednictvím dotazníku, který byl součástí výzkumné práce doc. Štěrbové a doc. Raškové Komunikace a lidská sexualita v pomáhajících profesích a vycházel ze zahraniční výzkumné práce (DIXON-WOODS, M. a kol., 2002), jsme vedle postojů a hodnot ve vztahu k sexualitě u respondentů dále zjišťovali jejich názory na dovednosti a pohodlí při komunikaci o otázkách sexuality, na vědomosti a znalosti o otázkách sexuality, na potřebu dalšího vzdělávání v oblasti lidské sexuality.

Problematika homosexuality byla zastoupena ve třech samostatných položkách dotazníku a respondenti uváděli své názory ve 2 kompaktních částech, z toho 1. část (označená jako část A) se týkala položek k přístupu k lidské sexualitě v obecném náhledu (tj. pro běžnou populaci, označenou výrazem obecně), 2. část dotazníku (označená jako část B) se týkala položek k přístupu k lidské sexualitě u osob s mentálním postižením. Každá z obou částí dotazníku obsahovala škálové položky s pětistupňovými posuzovacími škálami Likertova typu (od plně souhlasím, přes nemám vyhraněný názor, až k plně nesouhlasím).

Položky o názorech respondentů na homosexualitu (č. 6, 10, 16) byly součástí následujících dotazníkových okruhů:

- postoje a hodnoty ve vztahu k sexualitě obecně (část A) a u osob s mentálním postižením (část B), položky 1 - 6,
- dovednosti a pohodlí při komunikaci o otázkách sexuality obecně (část A) a u osob s mentálním postižením (část B), položky 7 – 16.

Na základě rozboru dílčích výsledků dotazníkového šetření lze konstatovat, že v názorech našich respondentů na homosexualitu (položky dotazníku č. 6, 10, 16) došlo k disproporcí mezi postoji a hodnotami ve vztahu k sexualitě obecně (část A) a u osob s mentálním postižením (část B) a mezi dovednostmi a pohodlím při komunikaci o otázkách sexuality obecně (část A) a u osob s mentálním postižením (část B), což se potvrdilo prostřednictvím statistického testování.

V připravované odborné publikaci Specifika komunikace ve vztahu k sexualitě II, která navazuje na již vydanou kolektivní monografii (ŠTĚRBOVÁ, RAŠKOVÁ a kol., 2014) budou podrobněji publikovány dílčí výsledky empirického výzkumu.

2. Pedagogický exkurz k problematice homosexuality jako názorový doplněk k empirickému výzkumu

Představuje pro pedagogy konec nizozemské moderní pohádky Princ a princ (DE HAAN, NIJLAND, 2013), ve které se z princů stali králové ve smyslu životní partnerské dvojice, nějaký profesní problém?

Odpovědi pedagogů i budoucích pedagogů na tuto položenou otázku nejsou bohužel jednotné, z tohoto tvrzení vyplývá fakt, že stále existuje různorodost v názorech pedagogů na pojmání lidské homosexuality. Existence různorodosti v názorech ukazuje na přetrvávající odlišnosti v osobnostním přístupu pedagogů k dané problematice. I když by se definování současné české rodiny a partnerských vztahů v ní mělo v edukaci pojímat v kontextu s principy a normami společnosti, v pedagogické praxi tomu tak bohužel není. Jako příklad uvádíme vybraná tvrzení studentů oboru Učitelství pro 1. stupeň základních škol a oboru Učitelství pro mateřské školy na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, kteří jako reprezentanti pedagogů v přípravné fázi profesní dráhy (PRŮCHA, 2002) spontánně reagovali na přečtenou knihu uvedenou výše v textu.

V odpovědích studentů se na jedné straně promítly roviny od respektování homosexuality a uznání její pozice v partnerském vztahu až do protipólu v podobě naprosté neakceptace. V negativním postoji k homosexualitě a přesvědčení, že nelze homosexualitu akceptovat, je prostřednictvím reakcí studentů patrná disproporce mezi tím, co naše společnost považuje za normu a tím, jaké názory a postoje k problému zaujímají budoucí pedagogové. Na druhé straně se v odpovědích studentů nadále ukazuje, že si nejsou jistí v použití adekvátních vyučovacích strategií a specifických metod zprostředkování učiva, což nás opět vede k zamyšlení, jak zkvalitnit odborně didaktickou připravenost v této oblasti.

Z vybraných anonymních citací studentů jsou výše uvedené aspekty zřejmé:

„Pohádka má překvapivý konec, který je podle mě pro děti nevhodný. Děti by si díky pohádkám tohoto typu mohly myslet, že když si princ vezme prince, tak je to úplně normální a mně to normální tedy nepříjde...Svým dětem bych určitě takovou pohádku nepředčítala.“

„Nejsem si jistá, zda je taková pohádka pro děti vhodná. Na jednu stranu je připravuje na dnešní dobu, na druhou je to vede k tomu, že je to úplně normální.“

„Já osobně bych takovou pohádku svým dětem nečetla, nemyslím si, že je to zcela normální.... Děti bych s touto problematikou seznámila, řekla jim, že tito lidé nejsou špatní, ale rozhodně bych byla zastáncem partnerství muž – žena.“

„Tato pohádka se mi nelíbila. Napsaná byla krásně, ale obsah se mi nelíbil. Hlavně nesouhlasím se sňatkem prince s princem, protože podle mého názoru není homosexualita normální. Neodsuzuje je, podle mě je to nemoc.... Pevně věřím, že tyto nesprávné pohledy na svět nebudu muset dětem ve škole sdělovat.“

„Moderní pohádka, vyvolává ve mně zmatky, protože nemám nic proti homosexualitě, ale zároveň si neumím představit, jak o tom mluvit s dětmi. Je to ale krok k tomu, že homosexualita bude brána jako přirozená věc, což je ale ještě běh na dlouhou trať, a proto teď je tato pohádka zvláštní.“

„Mně se líbí, že toto téma bylo promítnuto do dětské pohádky. Z dětí by se neměla vychovávat další homofobní generace. Naopak, děti by se měly naučit, že pokud jsou takto dva lidi spolu šťastnější, tak by jim to mělo být přáno.“

„Myslím si, že téma by se mělo neschovávat do skříně a pohádka je pěkná a přiměřená. Z vlastní zkušenosti vím, že děti na táboře neřešily, že si pro slečnu z mého oddílu přijely dvě maminky, tak proč ne dva králové. Jediný problém bude u rodičů, to budou asi řešit i za své děti.“ Poznámka autorky citace: „Můj nejlepší kamarád je gay a určitě by nadšeně tleskal!“

„Chci ji mít v knihovně a budou ji znát mé děti...“

Z hlediska pedagogické profese nemůžeme jinak, než ocenit následující názor, který vyjadřuje také naše stanovisko: „...Hlavní je i to, aby sám učitel byl pro žáky v tomhle směru dobrým příkladem a nezastával negativní postoj k problému.“

Homosexuální orientace (BRZEK a kol., 2005, JANOŠOVÁ, 2000, WEISS, 2014) případně homosexuální preference, zaměření, založení apod. je pojmem pro sexuální orientaci na osoby stejného pohlaví. V souvislosti s homosexuální identitou je spjato označení nebo sebepojetí člověka za homosexuálního, a to ve smyslu nositele homosexuální orientace. Vyjadřuje schopnost vytvářet plnohodnotný citový vztah s osobou téhož pohlaví a je ekvivalentní vztahu heterosexuálnímu ve všech základních psychologických aspektech. Podle slov Petra Weisse (2014, online): „Všechny dosavadní po-

znatky svědčí o tom, že sexuální orientace je záležitostí vrozenou a ani homosexuálnímu zaměření se nelze "naučit" a nelze ho ani "vyléčit". Je prostě jednou z variací lidské sexuality.“

V současné době jsou stanoviska, která byla platná v dobách od konce 19. století až do 70. let 20. století, celosvětově překonána. I když už dávno není homosexuální orientace považována za jednu z duševních chorob, pro některé pedagogy je stejně nepřijatelná obdobně jako u pojímání masturbace (WEISS, ZVĚŘINA, 2008) zejména kvůli vlivu náboženství a přetrvávajících předsudků a stereotypů ve společnosti.

Problematika partnerských vztahů, ve kterých nelze opominout partnerské vztahy lidí s homosexuální orientací, je zcela legální součástí školní sexuální výchovy (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2013, RAŠKOVÁ, 2014 aj.) a pod garancí školy umožňuje naplňovat právo dítěte na informace. Vzhledem k faktu, že homosexuální orientace se obvykle projevuje už v pubertě a v období adolescence v citové a vztahové rovině (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, VÁGNEROVÁ, 2000 aj.), měli by být již žáci primární školy, kteří se nacházejí ve fázi prepuberty, náležitě s touto problematikou seznámeni a preventivně adekvátně poučeni (RAŠKOVÁ, 2014). Pravdou nadále zůstává fakt, že adekvátnost preventivní přípravenosti na pubertu žáků v celé její šíři může garantovat pedagog, který by měl (a současně by chtěl i uměl) respektovat nejen specifika pedagogicko-psychologických zvláštností dětí mladšího školního věku a který by současně měl respektovat humanizační kritéria a etické zásady sexuální výchovy.

3. Psychologicko - sexuologický exkurz k problematice homosexuality jako názorový doplněk k empirickému výzkumu

Sexuální orientací rozumíme celoživotní, neměnný a nositelem nezapříčiněný a nezvolený stav výlučně nebo převažující erotické a citové preference daného pohlaví. (Procházka, Ivo (2010), s. 107) Vyjadřuje, že při volbě erotického partnera a své citové náklonnosti dává jedinec někomu přednost, muži nebo ženě. Při rozpoznávání sexuální orientace jsou velmi důležité obsahy erotických snů, fantazií, představ a také projevy citové náklonnosti, do koho se člověk častěji a intenzivněji zamilovává. (Procházka, 2002,2010)

Biologická podmíněnost sexuální orientace, ale i zkušenosti, stupeň sebepoznání, společenské a kulturní podmínky vedou k vytváření sexuální identity jedince. Sexuální identitu rozlišujeme heterosexuální, homosexuální a bisexuální. Pojem bisexualita může charakterizovat nejrůznější situace. Může se jednat o přechodné období v procesu coming out, kdy homosexuál má pocit, že jako bisexuál bude blíže tzv. společenské normě, že je schopen mít i vztahy s opačným pohlavím. Může také odrážet zkušenosti s dosavadním bisexuálním chováním. Bisexuální identita je častější u žen, u osob majících sexuální zkušenosti s oběma pohlavími (např. u homosexuálů žijících v manželství) a v adolescenci, kdy souvisí s procesem coming out. (Procházka, 2010, s. 107).,,

Sexuální identifikace vyjadřuje vnitřní cítění a sebehodnocení. Cítíme se buď mužem nebo ženou a také heterosexuálem nebo homosexuálem (Procházka, 2002). Bisexuální identifikace je častější u žen než u mužů. To zřejmě souvisí s výraznější psychosociální a citovým ovlivněním sexuality proti mužskému biologickému pojetí.“ (Procházka, 2002, str. 4)

Existenci bisexuální orientace, tedy celoživotní srovnatelné a vyrovnané sexuální i citové náklonnosti k oběma pohlavím, někteří autoři zcela zpochybnují, jiní ji považují za vzácnou. (Procházka, 2010, str. 107).

Při hodnocení sexuální orientace se setkáváme s pojmem sexuální chování. Z hlediska rozpoznání má tato charakteristika nejmenší vypovídací hodnotu, protože za určitých podmínek a motivace je mnoho lidí schopno adekvátní sexuální (někdy i citové) reakce na nepreferovaný sexuální objekt. Podle našich zkušeností 60% homosexuálních mužů a 75% lesbických žen mělo někdy v životě sexuální zkušenost s opačným pohlavím. Procházka, Ivo (2010). Str. 107 Procházka (2002) uvádí, že homosexuálním chováním se rozumí pohlavní styk nebo jiná sexuální aktivita s osobou stejného pohlaví a současně dodává, že někteří heterosexuálové mohou mít vztahy se stejným pohlavím. Bývá to v období pubertálního hledání a experimentování, jako náhrazková sexualita při nedostatku vhodnějších partnerů, např. ve vězeních.

Homosexualita a okolí

Pocity pohody a současně prožívání stresu u lesbiček a gayů je ovlivněn vnímanou stigmatizací ze strany okolí. Negativní psychologické symptomy se zhoršují v důsledku zkušeností s diskriminací, očekáváním odmítnutí. To vede k tomu, že jedinci skrývají nebo zamlčují svou identitu sexuální menši-

ny a internalizují negativní pohledy, jež společnost na gaye a lesbičky zastává. Pro zmírnění stresorů využívají pozitivní i negativní copingové strategie, a to např. ignorování názorů společnosti, zatajení své identity tam, kde je obava, že ztratí pozitivní vztahy s původní rodinou z důvodu odmítnutí jejich sexuální orientace. (Ellen D. B. Riggle, Joy S. Whitman, Amber Olson, Sharon Scales Rostosky Sue Strong, 2008) Mezi negativní copingové strategie lze zařadit uvolňování psychického napětí požíváním alkoholu a drog. Procházková (2002) uvádí, že úzkost z reakce rodičů na zjištění homosexuality jejich potomka bývá snad největší obavou v celém coming outu.

Angela J. Horn and Y. Joel Wong (2014) zdůrazňují roli otců ve výchově svých dětí. Muži – otcové mohou mít při procesu coming outu svých synů problém s narušením své otcovské identity v důsledku sociálních a kulturních vlivů. Heterosexuální otcové homosexuálních synů zažívají navíc velké obavy, které se promítají do vztahu otce a syna. Je zasaženo (a) rodičovství a otcovství a (b) maskulinita. Je potřeba vnímat obavy otců a při poradenské či terapeutické práci vědět, jaký vliv na vztah heterosexuálního otce a gay syna mají následující faktory: (a) emocionální reakce na gay identitu jejich synů, (b) přesvědčení o sexualitě, (c) subjektivní zkušenosti vztahu otce a syna, (d) vyjádření náklonnosti, (e) komunikace o sexualitě, (f), reakce na diskriminaci, (g) zjištění podpory rodičů, a (h) pochopení intersekcionality a více identit.

Před jedinci s homosexuální orientací je obtížný úkol: uvědomit a připustit si své zaměření a učit se s ním žít, tak aby našel životní klid a spokojenost včetně svého partnera nebo partnerky. Tento proces se nazývá coming out.

Někteří lidé se s ním nikdy nesmíří. Jsou schopni své sexuální touhy potlačit, ale pro většinu je to nesmírně obtížné, zpravidla neúspěšné a je to spojeno s pocity viny, popíráním sama sebe, odříkáním, úzkostmi a někdy i chorobami.“ (Procházková, 2002, str. 5)

Proces coming out může probíhat velmi těžce a při jeho zvládnání je vhodná lékařská nebo psychologická péče a podpora. Jedinci mohou prožívat těžké emoční stavy (špatné nálady až deprese), objevuje se sebedestruktivní jednání. „Mezi homosexuálními pacienty sexuologického ústavu jich polovina měla za sebou pokus o sebevraždu.“ (Procházková, 2002, str. 11)

Nejčastěji si svou sexuální orientaci uvědomí jedinci v období puberty. Procházková (2002) uvádí, že tento fakt platí zejména u chlapců, u nichž dochází

k bouřlivým hormonálním změnám, které startují jejich sexualitu, a to v erotických snech, fantaziích a zejména při onanii. Autor sděluje, že mnoho homosexuálních mužů své touhy dokáže potlačit a neuvědomuje si je a jejich zaměření se může projevit až ve zralém věku. U žen je pozdní rozpoznání v důsledku pomalejšího dozrávání jejich sexuality a charakteru jejich erotických vztahů ještě častější.

Další faktor, který může přispět k rozpoznání sexuální orientace, je zamilovanost, která může být platonická. Někteří lidé si mohou náklonnost ke stejnému pohlaví uvědomit již v dětství.

„Stává se, že chlapec se platonicky zamiluje do svého učitele, kamaráda či románového hrdiny podobně jako jeho vrstevníci do dívek a žen. Ovšem to nemusí být rozhodující, protože i heterosexuální chlapi si nacházejí své vzory, muže, kteří jim imponují, a rozeznat v dětském věku erotické cítění od klukovského přátelství, je těžké.“ (Procházka, 2002, str.. 6)

Slovo na závěr

Je potřeba **reálná sexuální výchova** a nebránit se jí ani v rodině, ani v prostředí vzdělávání – sexuální výchova ve škole. Snegroff, Stanley (2000) uvádí, že není-li sexuální výchova v rodině, jedná se též o sexuální výchovu, avšak spočívající v poselství, jež si rodiče neuvědomují, a to, že se jejich dítě, které se přirozeně na otázky spjaté se sexualitou, ptá, jich se ptát nebude.

Dětská zvědavost je součástí přirozeného a zdravého vývoje. V rodině se tvoří hodnoty, postoje, pocity a chování. Dostává-i dítě v rodině negativní zpětnou vazbu ohledně sexuality, pak jej rodina vede ke zdrojům, které budou pro dítě snadno přístupné (např. Internet, časopisy, televize, videa) a stanou se významnějšími pro získávání informací, které dětskou zvědavost budou uspokojovat.

Mezi základní poselství, která Snegroff (2000) doporučuje, patří:

Buďte takoví, aby se vás děti mohli zeptat – dostupní k ptaní (be askable) – dobrými posluchači, vědět, co dítě v daném věku a vývoji potřebuje vědět a čemu rozumí. Být naslouchajícím rodičem se vpylatí i z důvodu, že to dítě, které je samo nastavené otázkou k rodiči, bude více naslouchat tomu, co rodič odpoví, než to, kterému rodič chce sám o sobě nějakou (i pro dítě důležitou/ informaci sdělit. Avšak neznamená to, že když se dítě nezeptá, že by rodič neměl otázky sexuality s dítětem otevírat.

Bud'te akceptující (přijímající) – což je součást dovednosti předchozí. Rodiče s pozitivními postoji k sexualitě a k dětské zvědavosti o ní, jsou schopni bez předsudků předat dítěti prostor k bezproblémovému ptaní se a k následné diskusi k sexuálním otázkám.

Diskutujte témata a odpovídejte na otázky jednoduše.

- Pozor na homofobii

Toni Vaughn Heineman (2004) popisuje případ 9-leté dcery gay rodičů, které škola vyzvala, aby vyhledali psychoterapii. Podnět vycházel z obavy pedagogů, že dítě má nedostatek přátel, s dětmi si moc nehrála a nabídky od dospělých odmítala. Učitelé o ni měli strach. Šlo o tichou homofobii mezi učiteli a ostatními rodiči. Učitelé se opírali o to, že např. dívka měla ráno při nástupu do školy s otcem zdouhavý rituál rozloučení. Vadilo jim, že doprovázející rodič někdy nosil dívce věci do skříňky, pomáhal ji pověsit kabát, uložit krabičku s obědem a připravit materiály na den. Škola byla zvyklá na „obvyklé“ jednání jiných rodičů stejně starých dětí, a to že dítě opustí u vchodových dveří.

- Význam pomáhajících profesí a posílení sexuální výchovy a odborné přípravy

S. Andrea Miller and E. Sandra Byers (2010) prováděli výzkum v pomáhajících profesích 162 psychologů dotazovaných přes internet ohledně jejich přípravy, jež měli v průběhu studia na práci s klienty a jejich sexualitou. I když téměř všichni účastníci dostali nějakou formu vzdělávání spojené se sexualitou během vzdělávacího procesu, hloubka a rozsah vzdělávání byl omezený. Odborníci z praxe sdělovali potřebu dalšího vzdělávání v oblasti sexuálních problémů (např. sexuálního násilí, sexuální poruchy), a to více než oblasti zdravé sexuality (např. antikoncepce, STD / STDs). Studentům v pregraduálním i postgraduálním studiu chyběly informace, nácvik komunikace, možnost pozorování odborníků při praxi a trénink i v podobě modelových situací. V otázkách své praxe s klienty pak mohou být nejistí.

Odborníci v pomáhajících profesích by si měli uvědomit své postoje k homosexualitě, a to z důvodu, aby byli schopni přijmout či odmítnout „zákázku“ s problémem homosexuality. Míjíme tak, že si lze jen obtížně představit pedagoga s odmítavým postojem k homosexualitě, že by téma homosexuality dobře žákům v hodinách sexuální výchovy předal.

Stejně obtížně si lze představit experta, který poskytuje podpůrnou terapeutickou péči.

Příkladem pozitivní podpory zaměřené na rodinu jako celek je pomoc jedinci truchlit nad "ztrátou" určitých rodinných členů z důvodu odmítnutí jeho homosexuální identity (a někdy i jeho) a současně pomáhat klientům vidět stávající vazby v systému rodiny. (Ellen D. B. Riggle, Joy S. Whitman, Amber Olson, Sharon Scales Rostosky Sue Strong, 2008) Autoři doporučují přístup podpůrné sítě gay a lesbické a nongay a nonlesbické fyzické osoby, které poskytují podporu, zatímco klient si vytváří nový vztah s původní rodinou. Zde předpokládáme jasné pozitivní postoje k homosexualitě.

Partnerství se však většina lidí musí učit. Uvědomujeme si, které hodnoty jsou nadbytečné a ze kterých můžeme slevit. Na začátku každý z nás čeká na krásného prince či princeznu, ale v životě se pohádky nedějí a skutečnost bývá mnohem prostší. V našem životě existuje poměrně krátké období mezi 20 až 35 lety, kdy máme největší schopnost navázat partnerský vztah. Jsme už zralí, a přitom ještě dostatečně přizpůsobiví. Pokud zmeškáme, stávají se z nás staří mládenci či staré panny, kteří si již hůře přivyknou na někoho jiného. (Procházka, 2002, s. 17)

Citace (motto):

MERTIN, Václav. In HAAN DE, Linda a Sterna NIJLAND. *Princ a princ*. Praha: Meander, 2013, s. neoznačeno. ISBN 978-80-87596-31-9.

Literatura

BRZEK Antonín, PROCHÁZKA Ivo a Dagmar KŘÍŽKOVÁ. *Medicinský pohled na homosexualitu*. [Http:// granosalis.cz](http://granosalis.cz) (online).

DE, Linda a Sterna NIJLAND. *Princ a princ*. Praha: Meander, 2013. ISBN 978-80-87596-31-9.

DIXON-WOODS, M. a kol. (2002). Teaching and learning about human sexuality in undergraduate medical education.

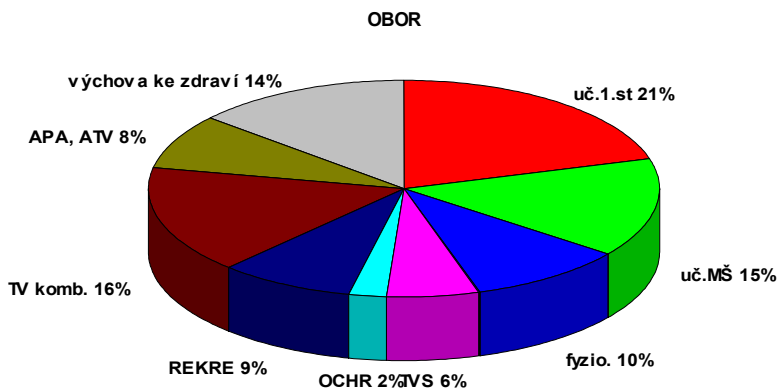
HEINEMAN, Toni Vaughn. A Boy and Two Mothers: New Variations on an old Theme or a New Story of Triangulation? *Beginning Thoughts on the Psychosexual Development of Children in Nontraditional Families*, DMH.

- HORN, Angela J. and Y. Joel WONG. Fathering Gay Sons: A Typology of Fathering Concerns and Clinical Recommendations. *Canadian Journal of Behavioural Science* © 2010 Canadian Psychological Association 2010, Vol. 42, No. 2, 93–100 0008-400X/10/\$12.00 DOI: 10.1037/a0018571.
- JANOŠOVÁ, Pavlína. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: Karolinum, 2000. 219 s. ISBN 80-7184-954-5.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- MILLER, S. Andrea and E. Sandra BYERS. Psychologists' Sexual Education and Training in Graduate School. *Professional Psychology: Research and Practice* © 2014 American Psychological Association 2014, Vol. 45, No. 4, 247–257. 0735-7028/14/\$12.00 <http://dx.doi.org/10.1037/a0037632>.
- PROCHÁZKA, Ivo. Sexuální orientace In Petr Weiss a kol. *Sexuologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2492-8.
- PROCHÁZKA, Ivo: *Coming out Průvodce obdobím nejistoty, kdy kluci a holky hledají sami sebe* Brno, 2002, vydala občanská sdružení STUD Brno, Gay iniciativa v ČR.
- Psychoanalytic Psychology Copyright 2004 by the Educational Publishing Foundation. 2004, Vol. 21, No. 1, 99–115 0736-9735/04/\$12.00 DOI: 10.1037/0736-9735.21.1.99
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [on-line] Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>.
- RAŠKOVÁ, Miluše. Problematika puberty v edukaci primární školy. In 22. celostátní kongres k sexuální výchově v české republice Pardubice 2014. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2014, s. 56 – 62. ISBN 978-80-905696-1-4.
- SNEGROFF, Stanley. No sexuality education is sexuality education. *Family Planning Perspectives*; Sep/Oct 2000; 32, 5; ProQuest Hospital Collection pg. 257-258.

- ŠTĚRBOVÁ, Dana a Miluše RAŠKOVÁ a kol. *Specifika komunikace ve vztahu k sexualitě I: Pomáhající profese ve vztahu k sexualitě, včetně osob s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4132-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.
- WEISS, Petr a Jaroslav ZVĚŘINA. *Masturbační aktivita obyvatel České republiky: Výsledky národního výzkumu [online]*. *Sexuologický ústav 1. LF UK, Praha, [cit. 2008-08-18]*.
- WEISS, Petr. *Homosexualita*. [Http://www.planovanirodiny.cz/clanky](http://www.planovanirodiny.cz/clanky) (online).

Příloha

Graf 1 – složení respondentů výzkumu

Poznámka:

Z = 292 (tj. celkový počet respondentů), P = 263 (tj. budoucí pedagogičtí pracovníci)

N = 29 (tj. budoucí nepedagogičtí pracovníci – fyzioterapeuti)

F = 149 (tj. celkový počet respondentů z FTK UP včetně oboru fyzioterapie)

U = 143 (tj. celkový počet respondentů z PdF UP)

Zkratky studijních oborů na FTK UP:

APA – aplikovaná tělesná aktivita

ATV – aplikovaná tělesná výchova

OCHR - ochrana obyvatelstva

REKRE – rekreologie

TV komb. – Tělesná výchova (kombinované studium)

fyzio - fyzioterapie

Zkratky studijních oborů na PdF UP:

uč.1.st – učitelství pro 1. stupeň základních škol

uč.MŠ - učitelství pro mateřské školy

výchova ke zdraví - výchova ke zdraví